

AGATA STRZELCZYK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

AGENOROWI HRAB. GOŁUCHOWSKIEMU

W zbiorach rękopisów Biblioteki Ossolineum znajduje się zespół zawierający niepublikowane utwory Marcina Smarzewskiego¹, wśród nich interesujący wiersz, napisany w 1859 roku na cześć Agenora Gołuchowskiego starszego.

Agenor Gołuchowski starszy² jest bez wątpienia jedną z kluczowych postaci dziejów Galicji, autonomii galicyjskiej i tego, co zazwyczaj określa się rządami Polaków na szczytach C.K. monarchii. Przyszedł na świat 8 lutego 1812 roku, był trzecim synem Wojciecha Gołuchowskiego i Zofii z Czyżów. Z początku od pozostałych braci wyróżniało go przede wszystkim imię – podobno stanowiące sentymentalną pamiątkę po podróży jego ojca do Francji³. W 1829 roku skończył szkołę jezuitów w Tarnopolu. W następnym roku, kiedy w Królestwie Kongresowym wybuchło powstanie, które przerodziło się w wojnę z władzą rosyjską, obaj starsi bracia Agenora, Artur i Mieczysław, podążyli przyłączyć się do walk, sam Agenor jednak się na to nie zdecydował. Czterdzieści lat później twierdził w swoim pamiętniku, że już wówczas odczuwał głęboką potrzebę pracy na rzecz ojczyzny, jednocześnie nie widząc większego pożytku w działaniach zbrojnych⁴. Trudno powiedzieć, czy faktycznie to właśnie kierowało nim jako młodym człowiekiem, jednak po skończeniu studiów prawniczych we Lwowie w 1839 roku rozpoczął karierę w austriackiej biurokracji. Już po kilku latach praca sumiennego urzędnika zaczęła przynosić mu plony, zwrócił na siebie przychylną uwagę Franza Stadion, ówczesnego gubernatora Galicji. Kiedy w 1848 roku Franz Stadion opuszczał Lwów, aby po wydarzeniach związanych z Wiosną Ludów powrócić do Wiednia, mianował Gołuchowskiego wiceprezydentem gubernialnym, de facto przekazując mu tymczasową władzę. W następnym roku Gołuchowski został po raz pierwszy mianowany namiestnikiem Galicji. Piastował to stanowisko przez następną dekadę, podczas której miało miejsce bardzo interesujące zjawisko, związane z percepcją osoby Gołuchowskiego w oczach rodaków.

Na początku nie cieszył się specjalną popularnością – i to można było potraktować jako eufemizm. Uważany był powszechnie za dorobkiewicza i karierowicza, gotowego dla własnej

¹ Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, Marcin Smarzewski: „Rozmaitości”. Wiersze, notaty i wspomnienia, 13128/III.

² Informacja biograficzne m.in. za: S. Kieniewicz, *Gołuchowski Agenor*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 8, Wrocław 1990, s. 257-258; B. Łoziński, *Agenor hrabia Gołuchowski w pierwszym okresie rządów swoich (1846-1859)*, Lwów 1901; W. Łazuga, *Kalkulować... Polacy na szczytach C.K. monarchii*, Poznań 2013.

³ M. Zachorowska, *Gołuchowscy. Linia hrabiowska*, t. 1, Kraków 2017, s. 163.

⁴ Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, Papiery Antoniego Knota. Odpis i fotokopia Pamiętników Agenora Gołuchowskiego, Akc. 122/77, k. 1-3.

korzyści stać się narzędziem w rękach zaborcy, za ślepego lojalistę. Na taki obraz składało się kilka czynników. Nie pomógł fakt przekazania mu władzy przez Stadiona, nie pomogło pochodzenie – Gołuchowscy w tamtych czasach definitywnie nie mogli zostać zaliczeni w poczet najpotężniejszych i najbardziej arystokratycznych rodów Galicji. Wreszcie nie pomógł sam charakter Gołuchowskiego, który w większości wspomnień opisywany jest jako człowiek zimny, oschły i surowy, nie zjednujący sobie łatwo cudzej sympatii.

Stopniowo jednak zaczęło się to zmieniać. Wyszło na jaw, że chociaż Gołuchowski owszem, był lojalistą, jego lojalizm z pewnością nie był ślepy. Miał określoną polityczną koncepcję i sumiennie ją realizował, stopniowo polonizując galicyjskie urzędy, zjednując sobie poparcie szlachty, prowadząc szeroko zakrojone działania na rzecz podźwignięcia gospodarki. Kiedy w 1859 roku Gołuchowski odszedł ze stanowiska, już nie tylko nie był w oczach rodaków serwilistą – był prawie bohaterem narodowym. Splendoru dodawała mu też przyczyna odejścia. Gołuchowski opuszczał Galicję, aby zająć w Wiedniu stanowisko ministra spraw wewnętrznych. Z tej okazji powstał właśnie prezentowany wiersz Smarzewskiego.

Gołuchowski nie sprawował długo ministerialnego stanowiska, ale zapisał się tam w pamięci przede wszystkim jako autor tak zwanego *Dyplomu październikowego*, planu gruntownej zmiany wewnętrznej struktury monarchii. Plan ten co prawda nie wszedł w życie, zastąpił go przygotowany przez następcę Gołuchowskiego, Antoniego Schmerlinga, *Patent lutowy*, oficjalnie mający stanowić korektę *Dyplomu*, w istocie niwelujący większość jego założeń. Monarchia jednak uległa przeobrażeniu tak czy inaczej.

Po powrocie z Wiednia Gołuchowski przez jakiś czas odpoczywał od życia politycznego, jednak już po kilku latach, w 1866 roku powrócił na stanowisko namiestnika, witany jako ten, który wywalczył dla Galicji autonomię i utorował Polakom drogę na szczyty monarchii habsburskiej. Ustąpiwszy po dwóch latach, w 1871 roku został namiestnikiem po raz trzeci i ostatni. Zmarł cztery lata później, żegnany jako wielki mąż stanu⁵.

Autorem źródła jest Marcin Smarzewski⁶, urodzony w 1788 roku w Izdebkach jako syn podstolego pilźnieńskiego Tadeusza Smarzewskiego i Józefy z Siarczyńskich. Smarzewski ukończył szkołę normalną i gimnazjum w Przemyślu, następnie zaś studiował prawo na Uniwersytecie Lwowskim. Po zakończeniu edukacji pracował jakiś czas jako adwokat, w 1809 roku wstąpił do armii Księstwa Warszawskiego. W 1812 roku, już jako porucznik, wziął udział w wyprawie na Moskwę, walczył między innymi pod Borodino i nad Berezyną, później także pod Lipskiem, gdzie został ranny. Po upadku Napoleona powrócił na ziemie polskie, najpierw do świeżo utworzonego Królestwa Kongresowego, jednak już w 1815 roku przeniósł się do Galicji. Zajął się gospodarstwem, osiadł w majątku Myślatyce i ożenił się z Eufemią z Kraińskich – w 1818 roku na świat przyszedł ich syn Seweryn.

Kiedy w Warszawie wybuchło powstanie listopadowe, Marcin Smarzewski przedostał się do Kongresówki, aby wziąć w nim udział. Po bitwie pod Ostrołęką Rząd Narodowy awansował go na majora. Po upadku powstania udało mu się uniknąć większych represji, powrócił do ziemiańskiego życia. W 1864 roku zarządzanie majątkiem powierzył synowi, sam zaś przeniósł się na stałe do Lwowa, gdzie po dwóch latach zmarł.

⁵ Patrz: „Gazeta Lwowska”, 3 VIII 1875, nr 175, s. 1.

⁶ Informacje biograficzne za: F. Sawicka, *Smarzewski Marcin*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 39, Warszawa-Kraków 1999-2000, s. 187-189.

Jeśli chodzi o działalność literacką Smarzewskiego, był pamiętnikarzem, tłumaczem i poetą. Spisał pamiętniki, obejmujące lata 1809-1866 roku, jednak drukiem ukazała się tylko ich pierwsza część, urywająca się na 1831 roku⁷. Pisał również wiersze okolicznościowe, które pozostały głównie w rękopisie. Wyjątkiem było zaledwie kilka utworów. W 1863 roku w czasopiśmie „Przyjaciel Domowy” ukazały się dwa jego wiersze, opublikowane pod pseudonimami „Marcin Zagłoba” i „M.S.”. Pierwszy z nich, zamieszczony w numerze 77, zatytułowany został *Natchnienie* i traktował o Napoleonie, przedstawionym jako mąż opatrnościowy, przynoszący z boskiej woli całej Europie święty pokój. Wiersz kończy się refleksją o losie Polski, której podmiot liryczny zwiastuje wyzwolenie z niewoli – „Polska w koronie Zygmunatów na skroni/ powstanie świetna i w narodów rzędzie/ Lud wolny, prawy, dzielny, znów zasiądzie”⁸. Drugi z wierszy, opublikowany w numerze 85 pod tytułem *Módlcie się* zawiera wyraźne potępienie zaborczych władz carskich, których działania w Królestwie Polskim (gwoli przypomnienia, wiersz został opublikowany w czasie trwania powstania styczniowego) łamią nadrzędną zasadę chrześcijańskiej moralności – „kochaj bliźniego swego”. Oprócz tego drukiem okazało się jego tłumaczenie z niemieckiego utworu Johanna Wolfganga von Goethe *Reineke Fuchs*, zatytułowane *Lis Mykita*, wydane anonimowo we Lwowie. Tłumaczył także poezje Piotra Jana Bérangera, Alfonsa Lamartine’a i Henryka Heinego⁹.

Wiersz Smarzewskiego, zatytułowany *Agenorowi hrab. Gołuchowskiemu, CK namiestnikowi Ministrowi spraw wewnętrznych. Grudzień 1859*, złożony jest z czterech tetrastychów, jest jedenastozgłoskowcem. W dwóch pierwszych strofach rymy są ułożone okalająco, w dwóch ostatnich – sąsiadująco. Wiersz ma charakter bliski panegirycznemu. Stanowi apostrofę skierowaną do Gołuchowskiego, w której podmiot liryczny wyraża jednocześnie dumę i żal z powodu mianowania go ministrem.

Pierwszą strofę otwiera pytanie podmiotu lirycznego – „Słyszysz głos ziomek za Tobą tęsknoty?”. Następnie okres namiestnictwa Gołuchowskiego porównywany jest do złotego wieku, okresu szczęśliwości, który trafił się Polakom w mrocznych czasach zaborów. W dalszej strofie Gołuchowski opisywany jest jako człowiek dzielący z ludem i rodakami wszystkie bóle i cierpienia, a wręcz zdolny je ukoić. Chociaż opuszcza Galicję dla większych zaszczytów – „by nowe Państwo dzielnym zbawić sterem”, Polacy są niepocieszeni i modlą się do Boga, aby zwrócił im „ziomka Namiestnika”. Pełni smutku i tęsknoty, czują jednak i dumę.

Wiersz Smarzewskiego jest dobitnym przykładem tego, jak zmieniło się postrzeganie Gołuchowskiego w trakcie jego pierwszego namiestnictwa. Chociaż oczywiście nie były to uczucia odczuwane przez absolutnie każdego, również i Gołuchowski miał wrogów i przeciwników politycznych, stanowią świadectwo tego, że w oczach przynajmniej części społeczeństwa Gołuchowski urósł do rangi bohatera, męża stanu i męża opatrnościowego, którego odejście będzie stanowić niepowetowaną stratę i powód do rozpacz.

Wspomnieć należy, że wiersz Smarzewskiego nie był jedynym poświęconym Gołuchowskiemu. Między innymi w zbiorach działu rękopisów Lwowskiej Narodowej Naukowej Biblioteki Ukrainy im. Wasyla Stefanyka – dawnego Zakładu Narodowego im. Ossolińskich

⁷ M. Smarzewski, *Pamiętnik 1809-1831*, oprac. F. Sawicka, Wrocław 1962.

⁸ M. Smarzewski, *Natchnienie*, „Przyjaciel Domowy”, 27 XI 1863, nr 77, s. 1-2.

⁹ S. Kieniewicz, *Lektury szlagona. Z zapisek Marcina Smarzewskiego, 1832-1844*, „Przegląd Historyczny”, 82/1991, nr 1, s. 135.

w Archiwum Gołuchowskich, znajduje się wiersz Franciszka Wolańskiego, skierowany „do Jego Excellencyi Jaśnie Wielmożnego Agenora hrabi Gołuchowskiego, Ministra stanu J.C.K. Mości Namiestnika w królestwach Galicji i Lodomerii, i W. Ks. Krakowskiem, właścicielowi wielu orderów, etc. etc. etc.”, datowany na 1867 rok i poświęcony, jak można przypuszczać, wspomnieniu zasług adresata, w tym przede wszystkim *Dyplomowi październikowemu*¹⁰.

Marcin Smarzewski

Agenorowi hrab. Gołuchowskiemu, CK namiestnikowi Ministrowi spraw wewnętrznych. Grudzień 1859

Słyszysz głos ziomków za Tobą tęsknoty?
Odkąd kraj losów niezłomnych potęga
Z Obczyzną w jedno twarde jarzmo sprzęga
Chwila Twych rządów, był to nasz wiek złoty!

Ilekró z piersi tłoczonoj niedolą
Boleść wypoila jęk cichy, nieśmiały,
Oczy się ludu ku Tobie zwracały
„On cierpi z nami – rzekł – i rany mniej bolą”.

Dziś, gdy z olbrzymich fal łamiesz się wirem,
By nowe Państwo dzielnym zbawić sterem,
Miljony westchnień niebios przenika,
„Boże!” powróć nam ziomka Namiestnika –

Te są uczucia żyjące w narodzie,
Któż o szczytniejszej śmiał marzyć nagrodzie!
I niech Ci to wieniec spółziomków imieniem,
Śle wieszcz wraz z roku nowego życzeniem.

Agenor hrb. Gołuchowski z Namiestnika Galicji powołany był na ministra spraw wewnętrznych.

Bibliografia

Źródła

Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. Wasyla Stefanyka, Archiwum Gołuchowskich, f. 37, sygn. 3-1, k. 33-34.

„Gazeta Lwowska”, 3 VIII 1875, nr 175.

Smarzewski M., *Natchnienie*, „Przyjaciel Domowy”, 27 XI 1863, nr 77, s. 1-2.

Smarzewski M., *Pamiętnik 1809-1831*, oprac. F. Sawicka, Wrocław 1962.

¹⁰ Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. Wasyla Stefanyka, Archiwum Gołuchowskich, f. 37, sygn. 3-1, k. 33-34.

- Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, Marcin Smarzewski: „Rozmaitości”.
Wiersze, notaty i wspomnienia, 13128/III.
- Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu, Papiery Antoniego Knota. Odpis i fotokopia Pamiętników Agenora Gołuchowskiego, Akc. 122/77, k. 1-3.

Opracowania

- Kieniewicz S., *Lektury szlagona. Z zapisek Marcina Smarzewskiego, 1832-1844*, „Przegląd Historyczny”, 82/1991, nr 1, s. 135-142.
- Kieniewicz S., *Gołuchowski Agenor*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 8, Wrocław 1990, s. 257-258.
- Łazuga W., *Kalkulować... Polacy na szczytach C.K. monarchii*, Poznań 2013.
- Łoziński B., *Agenor hrabia Gołuchowski w pierwszym okresie rządów swoich (1846-1859)*, Lwów 190.
- Sawicka F., *Smarzewski Marcin*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 39, Warszawa-Kraków 1999-2000, s. 187-189.
- Zachorowska M., *Gołuchowscy. Linia hrabiowska*, t. 1, Kraków 2017.